

PERSONALIA*

МИКОЛА ПЕТРОВИЧ ВІЗИР – АРХЕОГРАФ І ОРГАНІЗАТОР УКРАЇНСЬКОЇ АРХІВНОЇ Й РУКОПИСНОЇ СПРАВИ (до 40-річчя професійної та громадської діяльності)

У 1950 р. почав свою професійну діяльність Микола Петрович Візир. Відомий історик-архівіст, рукописник, громадський діяч, він віддав 40 років свого життя архівній справі й понад 30 – безпосередньо найбільшому рукописному сховищу України – відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки АН України (нині – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського).

М.П. Візир народився 27 березня 1924 р. у с. Лоцманська-Кам'янка Дніпропетровського р-ну Дніпропетровської обл. у сім'ї службовців. Середню освіту отримав у Дніпропетровську та Києві. З початком війни в 1941 р. 16-річним хлопцем він працював на будівництві оборонних споруд під Києвом, потім – в евакуації у Ворошиловградській області УРСР та Узбекистані.

У 18 років Микола Петрович записався добровольцем на війну, і його послали для навчання у Подольське артилерійське училище. Після закінчення училища, в 1943–1944 рр., М.П. Візир брав участь у воєнних діях як командир взводу 1727-го та 938-го артилерійських полків і командир батареї 28-го гвардійського артилерійського полку. Воля до життя допомогла справитися з тяжким пораненням, і у 1944 р. він повернувся до рідного міста. Бойовий шлях М.П. Візира був високо оцінений Батьківщиною: його нагородили орденами “Красная звезда” і “Отечественной войны II степени”, медаллю “За победу над гитлеровской Германией”.

У 1945 р. Микола Петрович вступив на історичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка і успішно закінчив його в 1950 р.

* У пропонуваному випуску збірника започатковується рубрика, що передбачає подавати короткі біографічні статті про видатних фахівців архівної та бібліотечної справи, які пов'язали свою долю з рукописним відділом Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського і зробили суттєвий внесок у його діяльність. Мета нової рубрики – оцінка доробку діячів, які залишили помітний слід в історії рукописної справи в Україні, зокрема у формуванні національного архівного та бібліотечного фондів.

У трудовій книжці М.П. Візира небагато записів: 1950 р. – старший науковий співробітник Київського обласного державного архіву, 1951 р. – його директор. Цього ж року він вступив до аспірантури Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, де впродовж 1951–1953 рр. навчався на кафедрі архівознавства. У 1953 р., після завершення аспірантури, він був призначений заступником директора Центрального державного історичного архіву УРСР. З 1954 р. починає працювати у Державній публічній бібліотеці АН УРСР – спочатку співробітником відділу рукописів, згодом, у 1957–1985 рр., – завідувачим відділом рукописів. У 1986–1987 рр. займає почесну посаду головного спеціаліста відділу на штатних та у 1998–1990 рр. – на договірних засадах.

Професійна діяльність М.П. Візира була пов'язана із комплектуванням фондів відділу рукописів НБУВ архівами видатних діячів української науки та культури, організацією науково-довідкового апарату відділу та науковим опрацюванням документів. Ерудиція, доброзичливість, вміння встановлювати контакти і спілкуватися з людьми, повага до їхніх потреб і почуттів, переконлива позиція щодо необхідності збереження духовної спадщини українського народу – усе це сприяло йому в збирацькій діяльності. Відділ рукописів за його керування збагатився фондами літературознавців М.О. Плевака, Д.М. Іофанова, Є.І. Чепур; істориків та етнографів Ю.А. Яворського, М.Ф. Біляшівського, О.В. Молодчикова, В.П. Сєдашова, О.М. Чаговця; психолога-педагога О.М. Щербини; літераторів Г.М. Литвака, Є.М. Кротевича, Д.М. Косарика, Н.В. Суровцевої; філологів П.М. Попова, С.І. та В.І. Маслових, С.О. Щеглової, М.В. Геппенера; математика Б.Я. Букреєва; економгеографа А.І. Ярошевича; художників А.Ф. Середи, Ф.З. Коновалюка; економіста К.Г. Воблого; біолога М.В. Шарлеманя; композиторів П.Т. Глушкова, І.Я. Берковича; мистецтвознавців С.А. Таранушенка, Б.С. Бутника-Сіверського, В.М. Зуммера, краєзнавців К.Ф. Кушніра-Марченка, П.П. Ротача; географа І.М. Рибачка, геолога О.І. Спасокукоцького, родоначальника вітчизняної авіації та літакобудування С.І. Карацуби, автографами письменника Джеймса Олдріджа (дар Ігоря Діченка) та багатьма іншими.

У період, коли пануюча ідеологія нівелювала національні культури, М.П. Візир, використовуючи можливості своєї посади, збирав рукописи, що вважалися політично шкідливими і, хоча доступ до них не завжди був вільним, – він зміг зберегти в сховищах відділу рукописів спадщину таких відомих українських письменників, учених, діячів культури, якими були Надія Суровцева, Микола Плевако, Софія Щеглова, Сергій Єфремов, Володимир Вінниченко.

Під керівництвом М.П. Візира провадилися археографічні експедиції, під час котрих не лише була придбана значна кількість рукописних матеріалів, а й здійснювалася кваліфікована допомога в опрацюванні історичних документів та особових архівних фондів місцевих установ, провадилися методичні наради з питань науково-технічного опрацювання та організації рукописних фондів, з теорії та практики бібліотечної справи. Такі експедиції здійснювалися, зокрема, у Житомирську область та Житомирський обласний архів і краєзнавчий музей, внаслідок чого до складу відділу рукописів Бібліотеки в 1979 р. була передана частина архіву волинських баронів Шодуарів – колекціонерів та вчених.

Надзвичайно широким було коло наукових зацікавлень М.П. Візира, який вважав популяризаторську діяльність стосовно змісту та складу рукописного фонду Бібліотеки відповідальним обов'язком керівника відділу. Тому його науковий спадок можна умовно розділити на три великі напрями.

Першим за хронологією (60-і роки) напрямом діяльності М.П. Візира у відділі рукописів можна вважати едиційно-археографічний: до нього належать публікації документів історичних діячів, зокрема полководців М.І. Голенищева-Кутузова, О.В. Суворова, П.А. Румянцева, художника В.М. Васнецова, мандрівника та історика церкви В. Григоровича-Барського, російського письменника О.С. Пушкіна. Високу оцінку фахівців отримало видання збірника документів “П.А. Румянцев, А.В.Суворов, М.И. Кутузов: Документы и материалы”, підготовленого М.П. Візирем разом з Й.В. Шубинським (К., 1974).

Значне місце в науковому спадку Миколи Петровича займають публікації документів і матеріалів українських класиків літератури – Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Марка Кропивницького, Івана Мажури, Євгена Гребінки, Павла Тичини та ін. Поряд з документознавчими дослідженнями провадилася й значна археографічна діяльність з метою створення архівних довідників по фондах. Так, у 1966 р. вийшов друком підготовлений колективом співробітників відділу М.П. Візирем, А.Г. Адамченко, І.Д. Лисоченко, Й.В. Шубинським ґрунтовний довідник “Т.Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів ДПБ АН УРСР”. Значною була й участь М.П. Візира у підготовці другого тому “Шевченківського словника” (К., 1976), де він виступив автором статей про В.С. Гнилоширова, родину Лазаревських, К.М. Обручева та ін.

За участю та під загальною редакцією М.П. Візира підготовлені збірники наукових праць по рукописних фондах: “Збірник оглядів фондів відділу рукописів ДПБ АН УРСР” (К., 1962) та “Рукописні фонди ЦНБ АН УРСР” (К., 1989). Микола Петрович підтримував дружні взаємовідноси-

ни з рукописними підрозділами бібліотек Львова, Москви, Ленінграда взагалі і зокрема з такими відомими фахівцями в галузі дослідження грецької, латинської, слов'янської та східної рукописної книги і найдавніших рукописів, як І.В. Лебедева, Б.А. Фонкіч, Л.М. Моїсеєва, Л.П. Жуковська.

Другий напрям діяльності М.П. Візира – це археографічні описи окремих рукописних книг та комплексних зібрань з фондів відділу рукописів. Досліджуючи ще молодим ученим рукописні книги XI–XIV ст., він разом з Й.В. Шубинським та О.А. Назаревським у 50 – на початку 60-х років намагався створити сприятливий морально-психологічний клімат для професійної діяльності Миколи Геппенера і всіляко допомагав цьому “опальному” відомому археографу рукописної книги та архівісту, який залишився під час окупації в Києві і працював у Крайовій бібліотеці, а згодом допоміг повернути до Києва ешелон з документами Історичного архіву м. Києва, який гітлерівські війська прагнули вивезти до Німеччини. Науковий каталог “Слов'янські рукописи XI–XIV ст. у фондах відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки Академії наук Української РСР: Огляд, опис, публікації” побачив світ у 1969 р. Микола Петрович, який на той час вже сформувався як фахівець-кодиколог та кодикограф, продовжив цю роботу, взявши участь як співавтор у підготовці “Сводного каталога славяно-руських рукописних книг, хранящихся в СССР. XI–XIII вв.”. Здійснена ним значна робота з атрибутування та наукового опису рукописних книг відповідного періоду з фондів НБУВ, поряд зі статтями таких відомих російських археографів, як Л.П. Жуковська, М.Б. Тихомиров, Н.Б. Шеламанова, склала фундаментальний каталог, який і досі є одним з найпопулярніших довідкових видань.

Згодом М.П. Візир провів фронтальне виявлення рукописної книги XIV–XV ст. і археографічне опрацювання рукописної книги XIV–XV ст., опублікував декілька оглядів колекційних фондів рукописної книги.

Як визнаний фахівець-рукописник він брав активу участь у вирішенні актуальних питань кодикології, кодикографії та публікації документів, зокрема на щорічних Всесоюзних книгознавчих читаннях та наукових конференціях, з'їздах славістів тощо, що провадилися як у СРСР, так і за кордоном.

За матеріалами конференцій було опубліковано ряд статей: “Собрание книг XV столетия в отделе рукописей ЦНБ АН УССР” (доповідь на Всесоюзній конференції “Проблеми рукописної і друкованої книги” (М., 1976), “Опис рукописів у Центральній науковій бібліотеці Академії наук УРСР” (збірник “Проблеми наукового описання і факсимільного видання пам'яток письменності” (Л., 1981), “О некоторых материалах болгарского происхождения в фондах Центральной научной библиотеки АН УРСР” (збірник “Русско-болгарские связи в области книжного дела” (М., 1981).

Ще один важливий напрям діяльності М.П. Візира як керівника рукописного відділу – це просвітницька діяльність. Спираючись на власні знання та досвід, Микола Петрович активно пропагував історичні знання, постійно публікуючи в газетах та часописах науково-популярні статті, присвячені розкриттю складу і змісту рукописних колекцій та зібрань найбільшої книгозбірні України, знайомлячи широку громадськість з важливими документами з історії, літератури та мистецтва України.

М.П. Візир – незмінний член ученої ради Бібліотеки – брав активну участь у її науково-методичній діяльності, зокрема в обговоренні актуальних проблем з книгознавства і бібліотекознавства та практичних питань організації науково-довідкового апарату, фондів, системи обслуговування читачів, та у громадських заходах НБУВ.

Мирний життєвий та творчий шлях М.П. Візира відзначений медалями “За доблестный труд в ознаменовании 1000-летия г. Киева”, “Ветеран труда”, знаком “За отличную работу” Міністерства культури СРСР, Почесною грамотою Президії АН УРСР та Республіканського комітету профспілки робітників освіти, вищої школи та наукових закладів, Грамотою Міністерства культури УРСР за внесок у розвиток культури тощо.

Людина надзвичайно активна, суспільно орієнтована, багатогранна, Микола Петрович завжди був у центрі культурного життя України. Він готував численні ювілеї та свята, пов’язані з історією української культури; виступав з науково-популярними лекціями як лектор товариства “Знання”; брав участь у теле- та радіопередачах, надавав консультативно-методичну допомогу читачам та співробітникам Бібліотеки. Микола Петрович був членом Міжвідомчої методичної ради по використанню документальних матеріалів АН УРСР, Міжвідомчої ради Міністерства культури УРСР з книгознавства, Експертної комісії Центрального наукового архіву АН УРСР, Координаційної комісії по роботі з архівами особового походження, членом правління Українського товариства охорони пам’ятників історії та культури і Всеукраїнського товариства краєзнавців.

Не можна не згадати про ініціативи М.П. Візира щодо пошуків бібліотеки Ярослава Мудрого, адже саме завдяки його зусиллям у 70–80-х роках на державному рівні було відкрите питання про необхідність пошуків цієї бібліотеки, яка, на думку Миколи Петровича, могла бути схована під час секуляризації церковних земель та закриття монастирів у XVIII ст. Спорядження спеціальної експедиції та проведені перші розкопки на території колишнього Межигірського монастиря, де, за деякими свідченнями, зберігалися приховані в 30-х роках бібліотечні скарби київського князя, мали широкий громадський резонанс.

Ім'я Миколи Петровича Візира завжди уособлює вдячність тих, кому довелося знати його як неординарну особистість та працювати з ним як з провідним фахівцем-рукописником.

Список праць М. П. Візира

1. *Візир М.П.* Нові документи про О.В. Суворова та М. І. Кутузова // Вісн. АН УРСР.– 1955.– № 8.– С. 70–71.
2. *Візир М.П.* Зв'язки українських і югославських вчених // Веч. Київ.– 1956.– 2 черв.– С. 3.
3. *Визирь Н.П.* Неопубликованные документы М.И. Голенищева-Кутузова [в отделе рукописей ГПБ АН УРСР] // Ист. арх.– 1956.– № 5.– С. 246.
4. *Визирь Н.П.* Публикация двух документов М.И. Кутузова // Русские полководцы : Сб. документов и материалов.– М., 1956.– Т. 5.– С. 609–610.
5. *Визирь Н.П.* Коллекция рукописей Киевского университета, хранящиеся в Государственной публичной библиотеке УССР // Науч.-информ. бюл. Арх. упр. МВД УССР.– 1957.– № 1.– С. 99–108.
7. *Візир М.П.* Невідомі рукописи [з фондів Державної публічної бібліотеки АН УССР] // Літ. газ.– 1959.– 10 квіт.– С. 4.
8. *Візир М.П.* 200 років тому: [З щоденника В.Г. Барського] // Зміна.– 1960.– № 7.– С. 24.
9. *Візир М.П.* Листи Івана Франка до Ю. Яворського // Рад. літературознавство.– 1960.– № 3.– С. 119–124.
10. *Візир М.П.* У відділі рукописів Державної публічної бібліотеки АН УРСР // Рад. літературознавство.– 1960.– № 5.– С. 156–157.
11. *Візир М.П.* Рукописи розповідають // Рад. освіта.– 1960.– 21 груд.– С. 4.
12. *Візир М.П.* Листи, що досі не були відомі // Веч. Київ.– 1960.– 11 листоп.– С. 2.
13. *Бернштейн М., Візир М.* Із рукописної спадщини І. Манжури // Рад. літературознавство.– 1961.– № 4.– С. 110–126.
14. *Візир М.П.* Скарби, відкриті вдруге // Веч. Київ.– 1961.– 1 лип.– С. 4; Літ. газ.– 1961.– 4 лип.– С. 4.
16. *Візир М.П., Колесниченко Ю.А.* Невідомі листи Кропивницького // Веч. Київ.– 1961.– 11 верес.– С. 3.
17. *Візир М.П.* Невідомі листи // Веч. Київ.– 1961.– 30 листоп.– С. 4.
18. *Візир М.П., Колесниченко Ю.А.* Червоний горицвіт І. Манжури // Веч. Київ.– 1961.– 14 серп.– С. 3–4.
19. *Візир М.П., Колесниченко Ю.А.* Іван Манжура. Як ми з дідом багатіли, а батька ще на світі не було // Перець.– 1961.– № 20.– С. 4.
20. *Візир М., Колесниченко Ю.* Гребінка в Ніжинській гімназії : 150 років з дня народження письменника: З маловідомих документів // Україна.– 1962.– № 3.– С. 17.
21. *Візир М., Колесниченко Ю.* Забутий автограф О.С. Пушкіна // Україна.– 1962.– № 3.– С. 9.
22. *Візир М., Колесниченко Ю.* Листи Леоніда Глібова // Україна.– 1962.– № 10.– С. 22.

23. Візир М., Колесниченко Ю. Перший український словник // Україна.– 1962.– № 24.– С. 15.
24. Візир М., Колесниченко Ю. Незакінчена опера: [З приводу опери К. Стеценка “Кармалюк”] // Україна.– 1962.– № 9.– С. 24.
25. Візир М., Колесниченко Ю. Листи М. Старицького // Веч. Київ.– 1962.– 19 січ.– С. 4.
27. Візир М.П. Архів Василя Васильовича Капніста // Збірник оглядів фондів відділу рукописів / АН УРСР. ДПБ.– К., 1962.– С. 116.
28. Візир М.П. Л.М. Толстой і духовна цензура // Збірник оглядів фондів відділу рукописів / АН УРСР. ДПБ.– К., 1962.– С. 92–100.
29. Візир М.П. Віктор Михайлович Васнецов у матеріалах відділу // Збірник оглядів фондів відділу рукописів / АН УРСР. ДПБ.– К., 1962.– С. 109–115.
30. Візир М., Колесниченко Ю. Де Дніпро і кручі... : [До історії могили Т. Шевченка в Каневі] // Зміна.– 1963.– № 3.– С. 17.
31. Візир М., Колесниченко Ю. До історії могили Т. Шевченка в Каневі // Дніпро.– 1964.– № 2.– С. 138–142.
32. Тезикова-Дорошкевич О.І., Візир М.П. Листи Л. Українки // Рад. літературознавство.– 1965.– № 6.– С. 80–86.
33. Візир М.П., Молодчиков О.В. Скарбниця українського народу // Укр. іст. журн.– 1965.– № 5.– С. 104–113.
34. Візир М. Т.Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів ДПБ АН УРСР // Світова велич Тараса Шевченка : тези доп. Респ. міжвуз. наук. сесії, присвяч. 150-річчю з дня народження Т.Г. Шевченка (17–19 берез. 1964 р.)– К., 1964.– С. 14–18.
35. Т.Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів / Упор. А.Г. Адаменко, М. П. Візир, І. Д. Лисоченко, Й. В. Шубинський.– К., 1966.– 492 с.
36. Візир М., Колесниченко Ю. Несправджений замір : [Автограф І. Нечуя-Левицького] // Україна.– 1967.– № 6.– С. 17.
37. Визирь Н.П., Адаменко А.Г. Не померкнет нікогда // Слава Севастополя.– 1967.– 27 січ.– С. 3.
38. Візир М.П. Неоцінений скарб // Літ. Україна.– 1967.– 29 груд.– С. 3.
39. Візир М. Т.Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР // З досліджень про Т.Г. Шевченка.– К., 1968.– С. 82–106.
40. Візир М.П. Вінницький полк // Радянська енциклопедія історії України.– К., 1969.– Т.1.
41. Геттнер М.В., Візир М.П., Шубинський Й.В. Слов'янські рукописи XI–XIV ст. у фондах відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки Академії наук Української РСР : Огляд, опис, публікації.– К., 1969.– 152 с.
42. Візир М. П., Бандура О.І. З епістолярної спадщини Павла Тичини // Рад. літературознавство.– 1971.– № 11.– С. 72–78.
43. П. А. Румянцев, А.В. Суворов, М. И. Кутузов : Документы и материалы / Сост. Н.П. Визир, Й.В. Шубинский.– К., 1974.– 88 с.
44. Кримський А.Ю. Твори.– К., 1973.– Т. 5: Листи з Сирії та Лівану, 1896–1898 / Упоряд. М.П. Візир.– 336 с.
45. Визирь Н.П., Адаменко А.Г. Коллекции рукописных книг в фондах Цент-

ральной научной библиотеки Академии наук УССР // Книга в России до середины XIX века : Тез. докл. Всесоюз. науч. конф., Ленинград, 13–15 окт. 1976 г.– Л., 1976.– С. 55–56.

46. *Визир М.П.* Иофанов Д.М. // Шевченківський словник.– К., 1976.– Т. 1.– С. 265.
47. *Визир М. П.* Гнилосиров В.С. // Там само.– С. 158–159.
48. *Визир М.П.* Лазаревська А.О. // Там само.– С. 340.
49. *Визир М.П.* Лазаревський В.М. // Там само.– С. 340.
50. *Визир М. П.* Лазаревський І.М. // Там само.– С. 340–341.
51. *Визир М.П.* Лазаревський М.М. // Там само.– С. 341.
52. *Визир М.П.* Лазаревський Ф.М. // Там само.– С. 341.
53. *Визир М.П.* Лазаревський Я.М. // Там само.– С. 341–342.
54. *Визир М.П.* Обручов В.П. // Шевченківський словник – К., 1976.–Т. 2.
55. *Крымский А.Е.* Письма из Ливана / Сост. Н.П. Визирь, И.М. Смилянская.– М., 1975.– 344 с.
56. *Визирь Н.П.* Собрание книг XV столетия в отделе рукописей ЦНБ АН УССР // Проблемы рукописной и печатной книги.– М., 1976.– С. 63–70.
57. *Визирь Н.П.* Описание рукописей в Центральной научной библиотеке Академии наук УССР // Проблемы научного описания и факсимильного издания памятников письменности : Материалы Всесоюз. науч. конф. [14–16 февр. 1979 г.] Ленинград.– Л., 1981.– С. 160–167.
58. *Визирь Н.П.* О некоторых материалах болгарского происхождения в фондах Центральной научной библиотеки АН УРСР // Русско-болгарские связи в области книжного дела.– М., 1981.– С. 138–141.
59. *Визирь Н.П.* Выставка рукописей в Центральной научной библиотеке АН УРСР // IX Междунар. съезд славистов. Киев, сент. 1983 г. : Науч.-информ. материалы.– М., 1985.– С. 221–224.
60. *Рукописные фонды* Центральной научной библиотеки им. В.И. Вернадского АН УССР / Отв. ред. Н.П. Визирь.– К., 1989 .– 128 с.
61. *Сводный каталог* славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР. XI–XIII вв. / Сост.: Е.В. Афанасьева, М.В. Бражников, Н.П. Визирь и др.– М., 1984.– 405 с.